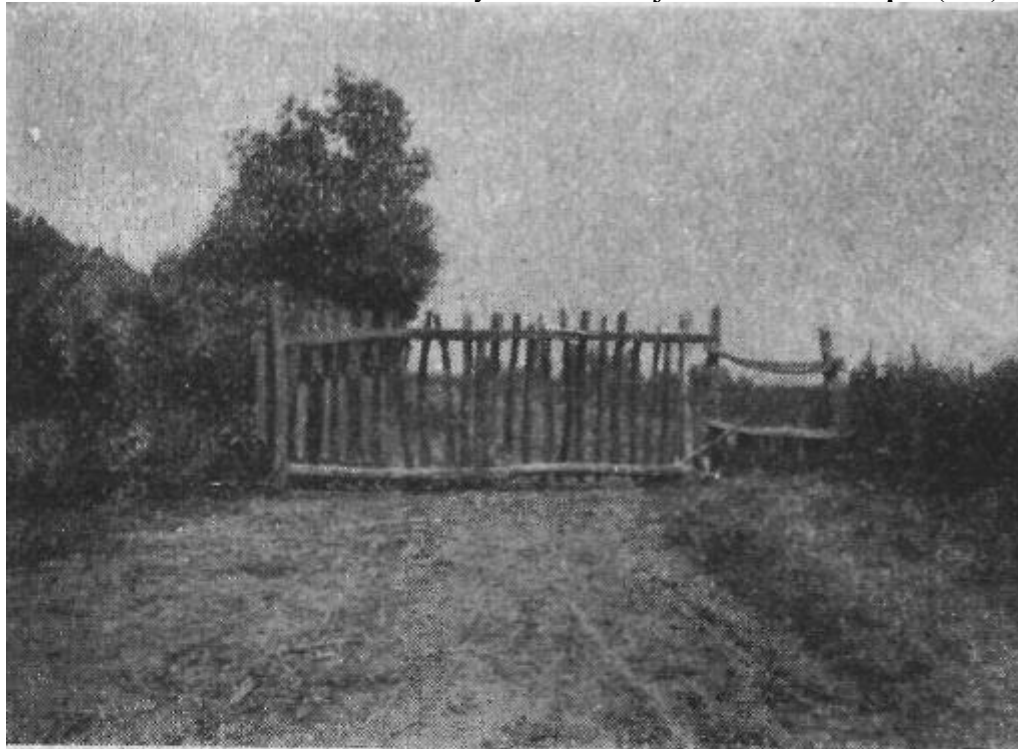

A „pusztakapu” az Ormányságon

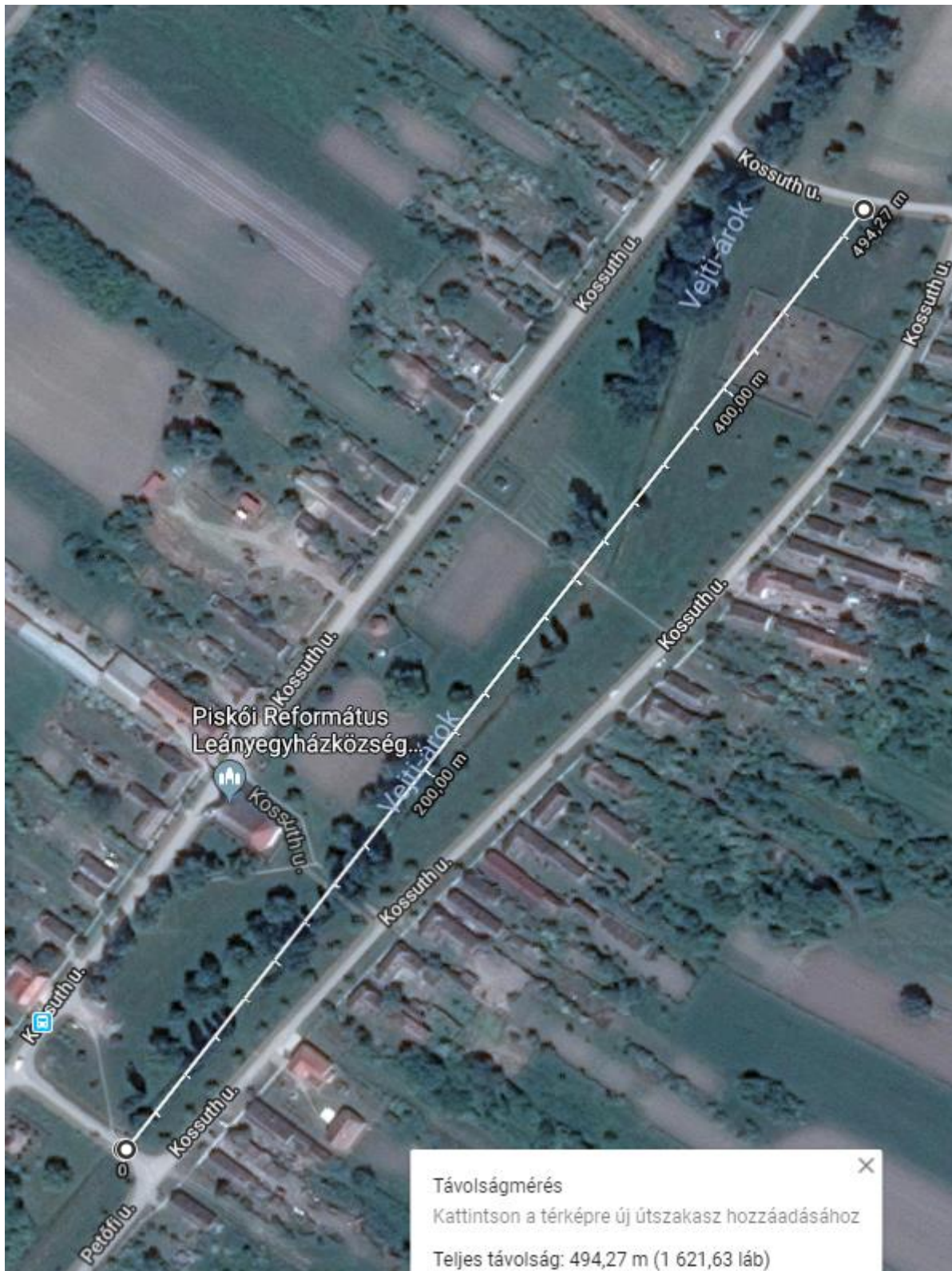
Szántásvetéssel, állattartással vesződő falvainkban néhány emberöltővel ezelőtt még szokásban volt, hogy a szántóföldekre kijáró utak, közös, sikátorok elején kaput állítottak. Ez a kapu a faluból elcsatangoló háziállatoknak a mezőről – vetés, vetemény, termés – való távoltartására épült és neve Erdélyben porgolátkapu, tanórkapu, Bihar megyében mezőkapu volt. A kaput, néprajzi szempontból, elsőnek – és azóta is utolsónak – Györffy István írta le Bihar megye területéről. Módunkban áll, hogy a kapura vonatkozó néprajzi ösmereteinket most újabb adalékokkal bővítjük.

Baranya megyében, az Ormányságon, az oszrói körjegyzőség kötelékébe tartozó Piskó község ma is három mezőgazdasági célú kaput tart fenn. Ezeknek a kapuknak pusztakapu a neve. A kapuk közül az egyik az ú.n. „Piskó elején” a kenderesikapu. (1.á.). Azért „kenderesi”, mert a kenderföldek felé zárja el az utat. A másik a lúzsoki út mellett nyíló „mezőre takarodó talyigaút” kijáró kapuja, a nagyszállásikapu. (2. és 3. á.) A harmadik a falu keleti házsorában nyíló sikátor elején a kisszállásikapu. (4.á.).

2. á. A nagyszállási kapu. (Szerző felv.)

Sem a „pusztakapu”, sem a „nagyszállás”, vagy „kisszállás” elnevezéseknek nem tudják ma már kielégítő magyarázatát adni. (Egyébként vannak, akik a kisszállási kaput „kajlai kapunak” is mondják.) A kenderesi és a nagyszállási kapunak a gyalogos közlekedés számára átlépője van, amit hágsónak neveznek. A nagyszállási kapunál a hágsó széles nyílását fölemelhető karfa zárja el. (2. és 3. á.) A kapuk, a hágsó nélkül 3 méter szélesek, 1 ½ méter magasak. Mindenik kapu egyszárnyú, a szárnyat tartó oszlop tölgyderék, a szárny, a kisszállási fűrészelt léckaputól eltekintve, durván hasogatott fűz és tölgykaró. A fogórúddal is felszerelt szárny mindenik kapunál tölgyfagurigán mozog.

A piskói és zalátai nagy belső területek több hektárosak

A kapuk építéséről és javításáról a község gondoskodik. (Ma a 70 esztendő öreg Benke Sámuel „ezermester” a kapu építő és javító mestere. Ezért szabad lakás jár neki a községi szegényházban.) **Aki a pusztakaput kinyitja, annak azt maga után be is kell tenni. Időnkint pedig különösen este és reggel a mezőőrök kötelessége meggyőződni arról, hogy a kapuk rendesen be vannak-e téve. Régebben a felvigyázást a kapuhoz legközelebbi lakó polgár vállalta, ingyen – „becsületből”.** Ennek a polgárnak kapufelügyelő volt a neve. A pusztakapuknak,

a legöregebb emberek emlékezete szerint sem volt más rendeltetése, mint a mezőt az állatok bitangolásától megoltalmazni. A pusztakapuknak ez a mezővédő szerepe természetesen csak a vetéstől a betakarításig tart.

Hogy a pusztakapu az Ormányságon mindenütt divatban volt, arra idő emberek még jól emlékeznek. Például 84 esztendő Vas Ádám József a sellyei körjegyzőséghez tartozó Kákics község három pusztakapujáról még tud beszélni. A kapukat a község építette közmunkában. Volt közöttük faragott lércből (léc!?) ácsolt és vesszőből fonott kapu. A vesszőkaput rekesztőkapunak is nevezték; ezt a kapuoszlopra gúzzsal erősítették – fölgúzsolták – mert a vas abban az időben – a múlt század hatvanas-hetvenes éveiről van szó! (1860–70 – a szerk.) – ezen a vidéken még megfizethetetlen cikk volt. A kapu oszlopnak kapufa, vagy szögláb volt a neve. A kapuszárny fogórúdjának pedig nyél. A nyél nem volt külön fadarab, hanem a szárny talpfáját már az erdön úgy választották ki, hogy egy körülbelül méteres, rézsút fölfelé álló, vékonyabb része is legyen. Mindegyik kapu mellett volt hágsó, a gyalogosok számára. A kapukra kora tavasztól késő őszig a csőszök vigyáztak, vagy a szésők, t.i. azok a polgárok, akik a falu szélén, a kapunál laktak. Télen a pusztakapura senki sem vigyázott. „Bitangra vót eresztve”, mint Vas Ádám József mondja. A cigányok, akik télire rendszerint a pusztakapuk mellett ütötték fel a sátrat, a kapu alkotórészeit télen át, észrevétlenül „elbitangolták”, eltűzelték. Minthogy, ily módon, tavaszra a kapu mindig elpusztult, ezért a falu kapuját pusztakapunak nevezték – mondja tréfásan Vas Ádám József.

A pusztakapu nevének igaz értelmét Vas Ádám József nem tudja megmondani, de a kapu elmúlására vonatkozó emlékezései a kérdésnek nyitját nyilván megadják. Azt mondja ugyanis emlékezései során, hogy **a pusztakaput a „különözés” – úrbéri elkülönítés! – előtt főképpen a földesúr parancsára tartották. A „különözés” után, amikor tehtá a földesúr parancs szavai szerint: „-A különözés után tartották még egy pár esztendeig a röndöt, aztán csak úgy elmaradt.”)**

A pusztakapu tehát elsősorban úrbéri intézmény volt a faluból elcsatangoló jószágnak az osztatlan úrbéres és urasági földektől való távoltartására. Ha már most tudjuk, hogy az urasági földeket, szemben a parasztbirtokkal, az Ormányságon ma is „pusztá”-nak nevezik, akkor kézenfekvő a fölvetés, hogy az ormánysági mezőkapu azért „pusztakapu”, mert a földesúrnak a jobbagysággal közösen élt, a falu közvetlen közelében fekvő pusztáját védte.

A pusztakapu intézménye tehát az úrbéres és majorsági földek elkülönítése után Kákicson is, máshol is pusztulásnak indult. Csak olyan helyeken marad fenn, ahol annak fenntartását célszerűségi, vagy kényszerűségi okok – tagosítatlan határ, nyomásos gazdálkodás, stb. – továbbra is indokoltá tették.

A kákicsi adalékokat barátomnak, Kiss Géza kákicsi ref. lelkész úrnak köszönöm!

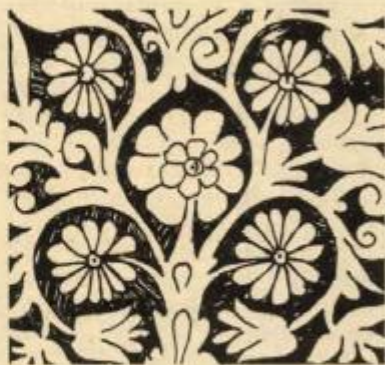
Madarassy László

(Néprajzi Értesítő, 25. évfolyam, 1933.)

Madarassy László író és utazó fiaként született.

*A budapesti egyetemen tanult, itt szerzett Bölcsészdoktori oklevelet. 1904-ben került a Magyar Nemzeti Múzeumhoz, ahol a Néprajzi Társaságban vezette az ősfoglalkozások gyűjteménycsoportot. 1934 és 1936 között a Néprajzi Múzeum igazgatója volt, később pedig titkára, majd alelnöke a Magyar Néprajzi Társaságnak. Szerkesztette az **Ethnographia – Népelet c. folyóiratot 1931 és 1934 között.** Több közleményt és tanulmányt publikált a magyar pásztoréletről és pásztorművészetről. Szakterülete a népi faragóművészet volt.*

Id. Kapoli Antal szarusótartójának részlete:

Madarassy László (1880–1943)

Július 10-én volt száz éve, hogy megszületett Kecskeméten Madarassy László, a magyar néprajzi kutatások egyik jelentős alakja. Tanulmányai az Alföld és a palócság problémái mellett Baranyát is érintették: 1933-ban jelent meg A „pusztakapu” az Ormányságban c. írása, 1934-ben pedig a *Művészkedő magyar pásztorok* c. kötet lapjain mutatja be Hoffer Jánost az ormánysági Szaporcáról, és id. Kapoli Antalt, a zselici Somogyhárságyról (röviden kitérve ifj. Kapoli A. faragóművészetére is).

Madarassy a magyar pásztorművészet kiváló ismerője és népszerűsítője volt. *Dunántúli*

tükrösök c. albuma (1932) mellett ugyanebben az évben, a *Kincses Kalendárium XXXVI.* évfolyamában jelent meg a nagyközönséghez szóló írása *A magyar pásztorművészetéről*, melynek képei között több baranyai tárgy is található. „... a pásztorművészet legszebb emlékeit gyűjtötte össze a Néprajzi Múzeum számára.” – írta róla Gönyei Sándor, s bár nevét nem említi, reá utalnak a kákicsi lelkész, Kiss Géza sorai is: „... nem csekély anyag került Ormányság híres pásztorai, Hunyadi István, Hoffer János, a börtönülő Hodó s a balaskájára büszke vén Pál János kezéből a Néprajzi Múzeumba”.

(Mindkét mellékelt rajz Monori Ma

A budapesti Néprajzi Múzeum egyébként most, a Madarassy-centenárium idején nyitotta meg A népművészet remekei V. – *Hodó József faragásai* című kiskiállítását.

A pécsi Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztálya is sok Hodó-faragványt őriz (évkönyvünkben magam ismertet-

tem öke
hogy ann
hívta fel
tárgyakra
ranya vá
Gyűjtemé
okorági
tatjuk be
lékére.